

ЕКОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ ОСНОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ДУХОВНОСТІ

Поняття “екологічне мислення” зявилося і функціонує в контексті розмірковувань про сучасну екологічну кризу. Так в ситуації відчуття загрози природних підстав людської екзистенції ми починаємо досліджувати суть і джерела цих загроз і, в крайньому разі, знаходимо їх в собі, в нашому розумінні і наданні ваги оточуючому нас світові. Аналізуючи і критикуючи, сформований в системі культури і європейської цивілізації, взірць поєднання людини (суспільства) з природним середовищем, щораз частіше і частіше проголошується потреба остаточної зміни традиційного, картезіанське - редуccionістського способу розуміння світу і людини, постулюється, щоби уникнути екологічної самозагибелі, необхідність формування і розвитку нового способу мислення – екологічного мислення.

І Знайомлячись з численними роздумами на цю тему, не важко підмітити, що серед них існує багато непорозумінь і

нез'ясованостей, пов'язаних з розумінням саме екологічного мислення. Отож спробуємо, схилиючись до методологічних постулатів львівсько - варшавської школи, спокуситися і з'ясувати основну його суть та інтуїцію, які є пов'язані з цим поняттям.

Виданий останнім часом університетський підручник дає дефініцію мислення в ось такий спосіб: "... функція мислення є ланцюгом інтелектуальних операцій, за допомогою яких перетворюється інформація, закодована в спостереженнях, уявленнях і поняттях. Завдяки мисленню людина краще пізнає дійсність, створюючи плани та проекти, здійснює відкриття, формулює оцінки і умовиводи.

Витвором мислення є наука і техніка, література і музика; ця функція грає особливу роль у житті людини, як одиниці і як гатунку".

З цього визначення випливає, що всяке мислення відбувається за певними правилами, у відповідності з прийнятою програмою перетворення інформації, а отже, певним чином, методологічно впорядковане визначення і зосереджене навколо тривких основних принципів. Трактуючи річ, більш - менш, треба вказати на два види таких правил. Одні з них визначають способи підбору і евальвації одержуваних суб'єктом інформацій, інші - допустимі методи перетворення цих інформацій, верифікації і адаптації отримуваних результатів. Прийняті і вживані правила і методи мислення утворюють певну цілісність, яку поточно визначають як певний спосіб мислення, стиль схоплення, розуміння і класифікацію дійсності.

Одночасно всяке мислення, торкаючись будь - чого, є стислим, змістовно окресленим. Ці властивості визначають предметне поле мислення як у його когнітивному вимірі (опис, аналіз, пояснення данного фрагменту або аспекту дійсності) так і у вимірі аксіологічному (засновані, свідомо чи то всупереч волі, закономірно чи спонтанно прийняті, вартості та пов'язані з ними оцінки і норми).

2. В світлі вищеназваних констатацій слід собі поставити питання: в якому сенсі можна говорити про екологічне мислення, що це взагалі значить? Щоби дати на нього відповідь необхідно

окреслити, що ми маємо на увазі вживаючи слово екологія та утворений від нього прикметник “екологічний”. Це не просте завдання тому, що термін цей, останнім часом, зробив “блискучу кар’єру” але не має однозначного визначення. Введений до наукової мови біології у другій половині XIX століття Ернстом Геккелем, він функціонує нині не тільки в рамках науки, але й у політиці, господарстві, у сфері ідеології, у широкому розумінні культури, філософських та світоглядних дискусіях тощо.

Поміж багатьох значень, які асоціюються з цим поняттям найважливіші з них означають екологію як:

– наука про економіку природи, яка “вивчає ці залежності між самими природними організмами, а також між ними та середовищем, яке забезпечує структуру і функціонування життя на Землі”. Таке розуміння екології (як природничої науки) визначає чітко окреслений предмет, своєрідний понятійний апарат, специфічні методи дослідження формулює свої принципи та теорії:

– природне середовище, біосферу, те що є натуральним (але відрізняється від артефактів, того, що є штучним, а також актуальний стан цього середовища, ступінь його забруднення, деградації і т.п., те, що в людській діяльності та її витворах (їжі, одязі, житлі, засобах транспорту і ін.) узгоджується з природою “сприятливою людині” і, одночасно, не шкодить природі, що є здоровим та безпечним,

– теорію і практику охорони та формування середовища, тобто покладених на принципи екології як науки, інженерію середовища, соціозоологію і соціозоотехніку, а також різні програми і дії, впливаючи на стримання деградації екосистем і біосфери;

– своєрідні “віросповідання”, світогляд та ідеології рухів і політичних партій “Зелених”, опертих, звичайно, на визнання іманентної вартості природи, принцип біоцентричної рівності та постулат самореалізації людини в гармонії з природою і т.п. Зваживши однак, на цю важливу різнобічність значень і ставлень, поняття екологія (а наведені є ще не всі значення, в яких це слово вживається), можна спробувати якимось пов’язати їх з поняттям

екології як науки та зосередитись навколо певного проблемного поля, а також спільності понять і категорій таких як: життя, екосистема, біосфера, натуральне середовище, антропопресія, рівновага екосистем, антропоцентризм, біоцентризм і ін.).

Говорячи про екологію, можна вживати цю назву в вузькому, науковому (властиве біологам вживання) розумінні або в широкому розмовному значенні. Якщо зворот “екологічне мислення” віднести до екології в вузькому науковому її розумінні, тоді він означатиме тематично і методологічно вирішений спосіб наукового мислення, характерний для занять окресленою ділянкою науки.

В подальших міркуваннях будемо брати до уваги широке значення поняття “екологія”, і екологічне мислення, в цьому контексті, набуде, також, широкого, зрозумілого змісту.

3. З попереднього – слідує висновок, що предметний обсяг екологічного мислення охоплює будь - які питання пов’язані з розумінням і розмовами на тему природи, розумінням місця людини в ній, взаємних співзалежностей та взаємовпливів біосфери і людини (суспільства), а також суспільно - політичних та економічних механізмів цих аспектів, що впливають на взаємодію людини з природою.

Характеризуючи, ґрунтовніше, екологічне мислення, отже, потрібно брати до уваги, у відповідності з прийнятими раніше постулатами, одночасно як головні методологічні принципи його розуміння, так і пізнавально - аксіологічний аспект його змісту.

4 В методологічному аспекті це мислення означає:

– холістичний підхід (в контексті цілісності) і системне (з точки зору зв’язків і співзалежностей елементів співконститууючих систему, будучи чимось більшим ніж просто їх сумою) В розумінні біосфери і ролі людини (суспільства) в ній, це орієнтує на необхідність загального універсалістського мислення, на відхід від поділу світу на незалежні один від одного фрагменти, на відмову від усіляких націоналізмів та партикуляризмів;

– переконання, що розуміння дійсності мусить мати “голографічний” характер, повинне закладати і поважати кілька

охопленнь цієї самої дійсності, розглянутої з різних сторін, з різних точок бачення. Це є особливо важливим тоді, коли відсутня актуальна можливість конструювання єдиного, компактного “монообразу” Останнє тісно ув’язується з повагою до норми компліментарності, до доповнення всебічними аналізами діянь, якщо йдеться про практичну сторону проблеми. В підході до природи це означає співіснування доповнене розумом (теорії, опис) і серцем (емоції, ангажування вартостей);

– усвідомлення факту, що суб’єкт є інтегральною частиною даної дійсності і власного існування, пізнання, діяльності. Звідси будь - які розуміння і теорії повинні враховувати антропні впливи та обумовленості, враховувати “людський фактор” як в ході співформування предмета пізнання так і в процесі аналізу власного пізнавального апарату, оцінки його достовірності, впливу і значення для конструювання образу світу;

– інтердисциплінарність: вміння асоціювання і інтегрування елементів знань з різних галузей науки та практики, здатність звільнитися від “тиранії дисциплінарності”, що звужує поле бачення і дії, ведучої до розчленування світу на незалежні один від одного елементи (“річ - поруч - інших речей”),

– передбачливість і перспективність охоплення дійсності в довгостроковій часовій перспективі, що дозволяє спостерігати інтегральну єдність динамічної рівноваги екосистем з процесами виникнення нових форм дійсності з “додаванням” до цього процесу усіх сфер людської активності, передбачаючи, настільки, наскільки це можливо, її наслідки для біосфери;

– програмну аксіологічність: тезу, що екологічне мислення є одночасно мисленням вартостями, тобто не відрізняється від оцінок і постулатів (як в концепціях позитивістських), бо реально існуюча, думаюча людина є інтегральним суб’єктом пізнання і дії, цілісністю, узгодженою з загальнолюдськими вартостями,

– прагнення до пошуків і досягнення мудрості, а не лише до приросту знань (інформації), бо мудрість не є сама по собі знанням про будь – що. Вона є умінням спостерігати і набувати такого знання, яке дає змогу доречно поводитися, розпізнавати і реалізовувати добро. Таке розуміння мудрості єднає знання світу і

знання вартостей зі знанням людиною самої себе. Інколи її називають екософією – своєрідною життєвою мудрістю, яка допомагає людині узгоджуватися зі своїм Я, з людською спільністю, цілісністю природи (природи), мудрістю, що вказує шлях до життя в гармонії з іншими та з природою.

5. За своїм змістом проблемне поле екологічного мислення надто просторе та диференційоване. Пізнавальний аспект змісту, знання про дійсність визначається за допомогою:

- широкого обсягу природничих знань, що відносяться до загальних принципів функціонування екосистем і біосфери, біогеохімічних циклів; механізмів гомеостазу екосистем та факторів, що їх порушують; забруднень і загроз природничому середовищу; можливих і дійсних наслідків різких форм антропопресії і т. ін. Знання ці є в підручниках з проблем екології (як науки природознавчої), охорони і формування середовища;

- деяких елементів уяви та технічного знання про промисловість, домашнє господарство, виробництво та переробку продовольства, будівництво і комунікацію, що дають можливість довершувати такі вибори поведінки і практичної дії, які найменше (якщо це є вже неминучим з різних мотивів) шкодять природі;

- знань про механізми суспільного життя (передусім, про ті, що торкаються функціонування господарчого життя, права і політики, які багатозначно впливають на способи філософського осмислення відношення людини до природи (космології, філософії природи, філософської антропології), що визначають загальне розуміння світу природи і місця людини в ньому.

6. Натомість в аксіологічно - нормативному вимірі це мислення окреслюється:

- екологічно зорієнтованим реєстром загальнолюдських вартостей, що детермінують різні виміри людського існування та дії, а саме: моральних вартостей (тому, що оцінюємо в категоріях добра і морального зла наше ставлення до природи); естетичних вартостей (тому, що визнаємо прекрасним і піднесеним в природі(природі), те, що поцінуємо з огляду на здатність природи викликати у нас зворушення та естетичні хвилювання); вітальних вартостей, (тому, що поцінуємо природу з огляду на її здатність

задовольняти людські потреби для підтримки життя і забезпечувати відповідну його якість); технічних вартостей (тому, що в технічних структурах є “приятне” для природи, забезпечує можливість її охорони і відтворення); суспільних вартостей (тому, що суспільне співжиття слугує гармонізації відношень між людиною і природним середовищем, веде до зменшення антропопресії, обмеження спустошення в природі, наприклад, демографічна відповідальність, справедливість, світова солідарність в користуванні певними засобами і т. ін.); економічних вартостей (тому, що процеси господарювання сприяють підтримці життя і рівноваги біосфери, екологічній раціональній господарності, стриманості і поміркованості в споживанні, співвідносності можливостей природного середовища з реакцією людини на них). При цьому, сфера вибору остаточних обґрунтувань розуміння природи в аксіологічних категоріях, визнання так званих екологічних вартостей, можуть бути мотивованими не тільки визнанням природи (біосфери), чи окремим живим індивідом статусу “вартості самої по собі” (екоцентризм і біоцентризм), але також і релігійними (теоцентризм: природа є найдобріша з натур, якщо є творінням Бога) або утилітарними поглядами (“пом’якшений антропоцентризм: природу потрібно шанувати і поцінювати з огляду на її необхідність для життя і добра людини);

– екологічною етикою, що пропонує пропозицію оцінок норм і моральних санкцій, які стосуються проблем відношення людини (суспільства) до природи і прямуючих до розширення простору моральності та охоплення нею сфери людини з позаособовим світом. Здійснюється останнє двома способами: через “етичну охорону натурального середовища”, що підрозуміває поповнення і пристосування функціонуючих моральних систем до ситуації екологічної загрози або конструюванням окремих систем нормативної етики, сконцентрованої на питанні відношення людини (суспільства) до позалюдських живих істот, екосистем, біосфери.

7. Таким чином, можна сказати, що таке глибоке розуміння екологічного мислення опирається на екологію (природознавчу і

гуманістичну), розуміння і оцінку стосунків (взаємозв'язків та співзалежностей) людини (суспільства) з природним середовищем. Тим самим воно репрезентує нову пізнавальну парадигму, рисами якої є: холістичність і системність, міжнауковість і "голографізм".

Даний методологічний підхід, спираючись на різні види звань, є об'єктивною інтегральністю широкого розуміння екологічних вартостей, викладеного у принципах та нормах поведінки і постулює екологічний імператив, повеління пошани людини (суспільства) до природи.

Таке розуміння екологічного мислення є теоретичною основою екологічної духовності.

8 Поняття духовності слід розглядати як універсальну перспективу здійснення діалогу різних філософських, гуманітарних та релігійних орієнтацій стосовно сфери людського духу, без вирішення питання його онтичного і метафізичного статусу первинності чи вторинності по відношенню до життя (натури і природи). Достатньо сказати, вона – важливіший, істотний аспект людської природи і існування, вона будучи реалізацією є (висловом) свідомим переживанням "внутрішнього існування" людини і існує як ідея, вартості, символи дійсності, емоційні переживання емпатія і т. ін. та змінюється в часі. В духовності репрезентуються і артикулюються усі виміри відношення людини (людського способу існування, буття) до дійсності, передусім.

Духовність людини проявляється по відношенню до:

а) самого себе як самоусвідомлення власного існування, одночасно, як в аспекті власної тілесності, так і в аспектах неможливого для перевірки буття людини до тілесності та переживання її переходу і устремління до трансцендентності;

б) іншої людини як свідомого сприйняття окремої особи і колективу в категоріях суспільності, якості;

в) природи (природи), в т. ч. неживої, флори, фауни, біосфери, природи взагалі, того, що існує і змінюється незалежно від людини;

г) природи одухотвореної, сформованої і створеної людиною у вигляді артефактів, витворів техніки, що є результатом людської

праці,

д) культури, сфери науки, і, однозначно, аксіологічної сфери – світу людських вартостей, оцінок та переживань;

е) духовності як холистичної ідеальної цілісності (сфери), що розуміється як специфіка людяності.

Таке розуміння духовності є приналежним і своєрідним модусом людського буття у світі. Через неї, її емпіричні прояви реалізується людське устремління до трансцендентності – безнастанне людське устремління більше бути.

9. Екологічна духовність є одним з вимірів (проявів) духовності людини. У житті індивідів і людських спільностей вона маніфестується через:

- переживання почуття єдності людини з природою, здатність співсприйняття інших елементів життя, вміння чути інших і бути почутим;

- мотивування “роекологічних” дій і поведінки;

- розуміння екологічного сумління як “внутрішнього арбітра”, що вирішує за допомогою здобутого знання і почуття відповідальності проблему існування і збереження біосфери, адекватності і морального виправдання прийнятих рішень і дій;

- активність в такому перетворенні світу, яке, прямує до реалізації гуманістичних вартостей, буде разом поважати вимоги інших елементів життя, узгоджувати реалізацію людських цілей з можливостями екосистем і біосфери.

Сьогодні, в добу глобальної і тотальної екологічної кризи, непомірно зростає роль і значення екологічної духовності. Перед лицем існуючих екзистенціальних загроз необхідним стає свідоме формування і збагачення екологічної духовності не тільки, у індивідуальному вимірі, а й у суспільному, взаємо людському, великомасштабному. Інтелектуально - теоретичною підставою екологічної духовності повинне стати розвинене екологічне мислення.